

1925 чылдың август
31-де үнүп эгелзэн

ШЫН

НИИТИЛЕЛ-ПОЛИТИКТИГ СОЛУН

№ 107
(18694)

2015 чылдың
сентябрь 29
вторник

Садар өртээ хостуг

<http://shyn.ru>
shyntuva@mail.ru
shyntuva@yandex.ru

Байырлал езулалындан фоторепортаж

БАЙЫР ЧЕДИРИИШКИННЕРИ-ДАА, ШАҢНАЛДАР-ДАА АРБЫН

Кызыл хоорайның мэриниң оралакчызы С.С. Хертектиң хоочун журналист, «Шынның» кол редактору чораан
Светлана Сюр-ооловна Монгушка мэрияның шаңналын тыпсып турары.

сентябрь 25-те Үндезин тыва культу-
евүңгө «Шын» солун 90 харлаанын
дегеп эрттирген. Бо төптүң залын
дур солуннуң хоочуннары, көдээ
икчилери болгаш чалаттырган аал-
ар олурупкан.

Экии, төөгүлүг болуушкун — «Шын»
— 90 харлаанының хүндүлүг
икчилери! Экии, «Шын» солуннуң
чүкчулары! Экии, «Шын» солуннуң
уннары болгаш ажилдакчылары!
— ыва дылда парлалганың үндезилек-
ниң 90 харлаанынга бистиң чалалга-
ты хүлээп ап, чедип келгениңер дээш,
ирдивис.

90 чыл бурунгаар, 1925 чылдың ав-
густ 31-де бир дугаар тыва солун «Эрге-
шөлзэлиг Таңды Тыва» чырыкче үнген.
Ол хүн чүгте «Шын» солуннуң төрүттүнген
хүнү звес, ниити тыва парлалганың
төрүттүнген хүнү болур. Солуннуң ады бир
кезек үеде «Үнэн» деп база үнүп турган.
Кажан тыва үжүк-бижик тывылган соонда,
ону «Шын» деп адап эгелзэн.

Август 29-та «Шын» солунну, ооң ажил-
чын коллективин чиге төрүттүнген хүнү-
биле ТР-ниң Баштыңы — Чазаның Даргазы
Шолбан Валерьевич Кара-оол байыр че-
дирген. «Шын» солуннуң байырлалы бүгү
тыва чоннуң байырлалы болурун, солуннуң

республиканың социал-экономиктиг
хөгжүлдэзинге уjur-дузазының улуун ол
демдеглээш, «Шын» номчукчуларның кез-
ээде манап четтикпези номчуштуг солуну
болуп артарын күззэн. Ш.Кара-оолдуң бай-
ыр чедиреишкени солуннуң юбилейинге
онза уjur-уткалыг болган. Ынчалза-даа
эки күзээшкннерни хүлээп турар тала ка-
жан-даа эмин эрттир хөй-дүр дивес — деп,
башкарыкчы, солуннуң кол редакторунуң
хүлээлгезин күүседип турар Шаңгыр-оол
Монгушович Суван байырлалды ажытты.

Ынчангаш байырлалдан фоторепор-
тажты силерге бараалгаттывыс.

(Уланчызы 4, 5-ки арыннарда). ➡

ТР-ниң Баштыңының
ажыл-херээ

ВЛАДИМИР ПУТИН
ДЕТКЭЭН

Тываның Баштыңы Шолбан Кара-
оолдуң Ялтага саналын Россияның
Президенти Владимир Путин дет-
кээн болгаш Кызыл хоорайда аэро-
порттуң чаартып кылыышкынының
акшаландырыышкынын контролга
алырын дааскан.

Бо чылдың август 17-де Россияның
Президенти Владимир Путинниң удур-
тулгазы-биле Ялтага болуп эрткен Күрүне
чөвүлелиниң президиумунуң хуралынга
бердинген даалгаларның даңзын
сентябрь 22-де парлап үндүрген. Ол до-
кументида Россияның иштики-даа, даш-
тындан кирер-даа туризм бизнестинге улуг
өскерлишкннер кириери көрдүнген.
Ол даалганың күүселдези дээш хары-
салганы Россияның Чазанга, Дмитрий
Медведевтиң бодунга онааган.

Ол даалгаларның аразында Тыва
Республикага хамааржыр одуруглар
база бар. Күрчөвүлелдин президиумунуң
хуралынга Тываның Баштыңы Шолбан
Кара-оолдуң саналын езугаар РФ-тиң
Чазан Кызыл хоорайның аэропортунуң
ужуушкун шөлүн чаартып кылырының
дугайында айтырыгны сайгарар болгаш
саң-хөө төлөвилелин 2015 чылдың ноябрь
1-ге чедир белеткээр уjurлуг.

Бо хүннерде Москвада сургакчылап
чоруп турар Тываның Баштыңы Шолбан
Кара-оол Россияның транспорт сайыды
Максим Соколов-биле уjurашкан. Аэро-
портту чаартып кылырының талазы-биле
ажылдарның чурумун ооң-биле дугуруш-
кан. «Кызыл аэропортун чаартып кылыр
ажыл эгелзэн. Бо чылын 300 млн. рубльди
тускайлаар. Акшаландырыышкыны 2016
чылда-даа үзүктелдирбес херек. Келир
чылын үнер чарыгдалдарның хемчээ-
лин Транспорт яамызы-биле дугуруш-
кан бис. Ону Владимир Владимирович
Путин Ялтага болгаш Күрчөвүлелдин
президиумунуң хуралынга деткээн бол-
гай, ол дээш аңаа четтирдим!» — деп,
Шолбан Кара-оол бодунуң блогунга
бижзэн.

ШКОЛАЛАРГА НЕМЕЙ
ОЛУТТАР ХЕРЕК

Москвага сургакчылаашкынын
үзүнде Тываның Баштыңы Шолбан
Кара-оол Россияның өөредилге бол-
гаш эртем сайыды Дмитрий Ливанов-
биле уjurашкан.

Регион удуртукчузу ол уjurажыш-
кын үзүнде школа назы четпээннерниң
өөредилгезиниң чедингир чоруунуң
болгаш Тывага чаа школалар тударының
айтырыгларын шийтпирлзэн. «Чаа эге-
лзэн өөредилге чылында республикада
18 муң уруглар школа назы четпээн уру-
лар албан черлеринге хаара туттунган.
Олардан 1,5 муң уруг амгы үениң оран-
саваларында. Ындыг турбуже бичии
уругларның айтырыглары ам-даа шийт-
пирлеттинмейн турар» — деп, Шолбан
Кара-оол демдеглзэн.

Олышкаш Шолбан Кара-оол Тываның
күрүне университетиниң студентилерин-
ге чаа общежитие тударының айтырын
база федералдыг сайт-биле чугаалаш-
кан.

КЫЗЫГААР ДЕВИСКЭЭРЛЕРИНИҢ ЭКОНОМИКТИГ ХӨГЖҮЛДЕЗИНГЕ КҮШТҮГ ИДИГ-ДИР

Россияның Чазаа Тываның эң-не хөй шимчээшкинниг транспорт судалы — «Кызыл — Хандагайты» оруунга федералдыг эрге-байдалды берип, Моол биле Кыдат тавартыр Азия-Оо-жум океан регионунуң чуртта-рынче үнер органы тургусканы — чурттуң күрүне кызыгаарында территориялар: Тыва, Хакасия, Красноярск край, Алтайның хөгжүлдесинге улуг дөгүм. Делегейде геополитиктиг тенденциялар болгаш болуушкуннар үезинде федералдыг автомобиль трассазының угланыш-кынын өскерткени Россияның технологтуг инновациялар, сайгарлыкчы чорук хөгжүлдесиниң адырында үр хуусаалыг экономиктиг эки салдарны чедирер.

Тывада федералдыг орукту ындыг арга-биле өскерткени муниципалдыг тургузулганың экономиказынга, орукка чоок административтиг девискээрлерниң чурттакчыларының социал байдалына эки өскерлишкенин болдурар. Республиканың улуг кожуннарының хөй кезин хаара тудар ол маршруттуң ачызында Тыва экономика, кадык камгала, культура, хамаатыларның ниитилел-политиктиг амыдыралының бүгү кол чүүлдеринге ойнап алыр. Тываның Баштыңы Шолбан Кара-оолдун республиканың барыын талазынче «М-54» орукту өскерттир дугайында саналын республиканың чурттакчы чонунуң аңгы-аңгы бөлүктери деткээнин сөөлгү каш чылда чоруткан айтырыглардан көрүп болур. Федералдыг деңгелге ындыг шийтпирни хүлээп алганы, Тываның чурттакчыларына үрде манааны болуушкун, ол республиканың Баштыңы Шолбан Кара-оолдун быжыг тура-соруун херечилеп турар.

Байбек Надажапович Монгуш, Чөөн-Хемчик кожуннуң чагырга даргазы:

— Кызыл — Шагаан-Арыг — Чадаана — Хандагайты орукту федералдыг акшаландырышкынче дамчытканы, бистиң үрде манааныыс чүүл-дүр. Бирги ээлчегде, оруктарга айыыл чок чорукту магадаылаар. Оруктуң эргилээнинден бо трассага орук озал-ондактары болуп турары чажыт эвес. Ийде, орук кожуннуң, таварып эртери территорияларның социал-экономиктиг хөгжүлдесинге улуг рольдуг. Мындыг чижекте кири-ейн. Эрткен чылын Чадаанада күш-культура, спорт комплекзиниң тудуу чоруп турда, Кызылдан материалдар болгаш дериг-херекселдер сөөртүп турган транспорт компаниязы бирги рейс соонда-ла, бистиң-биле ажилдаарын ойталаан. Чүк сөөртүкчүзүнүң кол таарзын-маан чүүлү — оруктарның багайындан автомашиналарның байдалы баксыраан. Ооң соонда, ийи катап аар тарифтиг компания тып алган бис. Тываның Баштыңы Шолбан Кара-оолдун дыка үрде туржуп келгени, Россияның Чазаның ол шийтпирни, бистиң кожунга дыка кедил-лиг. Кожуннуң чурттакчылары ол медээге дыка өөрүп турарлар. Ооң мурнунда Эрзинниң чурттакчыларына оруу дыка эки деп адаарга турган бис. Ам удавас база ындыг оруктуг апаар бис.

Валерий Николаевич Куу-

лар, Өвүрнүң төп кожуун эм-нелгезиниң кол эмчизи:

— Биске, ыраккы кожунга — ол дээрге амыдыралдың оруу-дур. Ол херек кырында-даа ындыг. Бедик деңгелдиг медицина дузазы херек, аар аарыг кижилерни Кызылче бо-ла чорудар апаар бис. Санитар транспорту оруктуң багайындан дүрген элээр, чамдыкта орукка үрелип-даа каар, ылаңгыя казыыр 40 градус сооктарда дыка айыылдыг. Бир эвес орукту чаагайжы-дыптар болза, орукка чидирер үевис кызырлыр. Чамдыктарда кижиниң амы-тынын камгалаар-да, минута бүрүзү үнелиг болгай! Оон аңгыда, эмнелге ажилдакчылары ажил-агыжы, профессио-нал херектери-биле хуралдаар, өөренир дээш, найысылалче бо-ла чоруур. Ынчангаш кара-дан бажында үнгеш, орай дүне ээл чанып келгеш, орукка шылап каанындан, ажилчы байдалче арай деп кирер. Бо шөлээмде Иркутск чордум — кайда-даа оруктарда септелге ажилдары чоруп турар. Ындыг оруктарга чоруурга, шуут магалыг. Чаа федералдыг орук Өвүрнүң чурттакчыларына, аарыг кижилерге чүгле эки чүүлдерни эккээр дээр-зинге бүзүрээр мен.

Маны Колхозлайович Кызыл, Сүт-Хөл кожуун чагыргазының даргазы:

— Бистиң сайгарлыкчылары-выс Хандагайтыже, оон улаштыр Улангомче база олышкаш Кызыл-че хөйү-биле чоруп турар. Орукту федералдыг байдалче шийткени, бистиң кожунувустуң экономика болгаш сайгарлыкчы чоруунга чүгле эки болур. Сүт-Хөлдүң чурттакчылары медээни улуг көдүрлүүшкүн-биле уткуп алды, амыдыралдың кол оруу ам-на бүрүнү-биле чаартты-нары онза-дыр. Ол Тываның Чазаның, Шолбан Валерьевич Кара-оолдун ажил-чорудулга-зынга дыка улуг үнелел-дир, ам тус черниң эрге-чагыргалары кожуннуң чурттакчылары дээш ажилдаарына хөй-аъттыг.

Сергей Васильевич Уюсов, «Восток» КХН-ниң чиңгине директору:

— Федералдыг трассаның угланышкынын өскерткени — республиканың хөгжүлдесинде бурунгаар базым-дыр. Ол айты-рыг дүүн тургустунуп келбээн, ол элээн каш чылдарның ай-тыры дээрзин сактыр бис. Ынчан-на Тываның Баштыңы, бо төлөвилелди улаштыр бот-тандырып болуу-биле онзагай деп айтып турган чүве. «М-54» трассаны эде угландырган соон-да, Россия — Моол болгаш Кы-дат таварыштыр Оожум океан регионунуң чурттарында немел-де үнер чаа транспорт коридорун алыр деп, Шолбан Валерьевич Кара-оолдун саналы Москвадан билишкенин болгаш детким-чени ап, Россияның Чазадан күүседир шийтпирни хүлээп алганына дыка өөрүп тур мен. Мээң удуртканым «Восток» КХН кажан-даа ажил чок олурбаан, республикада оруктарны док-таамал кылып турар бис. «Кы-зыл — Хандагайты» оруунуң эде чаартылгазы болгаш тудуунче бистиң бүдүрүлгевисти база ки-риштеринге идегеп тур мен, чүге дизе ол дээрге чаа ажилчын олуттар, Тываның бюджетинче чаа кирилделер-дир.

ЭП-НАЙЫРАЛДЫҢ БОЛГАШ ЭКОНОМИКТИГ ХАРЫЛЗААЛАРНЫҢ ҮНДЕЗИНИ

Ооң дугайында респуб-ликаның Баштыңы Тываның Национал театрына шупту шуулганчылар-биле ужуражыл-га үезинде чугаалаан.

Тываның Баштыңы Шолбан Кара-оол:

Шуулганны эрттирер санал белен-даа болза, берге база болган. Санал «Азияның төвү» чаа скульптура ансамблинге тыылган. Эң-не кол чүве, бис солун черде — Азияның гео-графтыг төвүнде республикада төрүттүнгенивис, аксывыс-ке-жии-дир. Онзагай чүүлүвүстү ев-разийжи аныктарны каттышты-рарына чоп ажыглап болбас деп.

Бодунуң чуртунга анык-тарның ынакшылы, бот-до-гуннашкынын хүндүлээр — территориялар аразында эп-найыралдың база экономиктиг, эштежилге хамаарылгаларының үндезини болурунга идегээр мен. Ынчангаш шуулганның сорулгазы — ам хевирлээр кел-лир үевистиң интеллектуалдыг аныктарына даяныры.

Артем Давыдов (Росанияк-тар) биле Михаил Василь-евич Федоров (УрКЭУ ректо-ру) шын демдегледилер, мын-дыг шуулганнарның болгаш ужуражылгаларның кол эки чүүлү — бот-боттары-биле таны-жар органы тургузары. Михаил Васильевич кылын көк визит-каларны көргүскеш: «Силерниң араңарда эң-не чедиишкениг кижии мен-дир мен, мээң бо хире хөй эштерим бар» дээни дыка шын. Бөгүн мен канчап билер дээш, визиткаларны суп алдым. Коммуникациялар дээр-ге-ле — кандыг-даа кижиниң капиталы-дыр.

Сайгарлыкчы чорук шөлчү-гежинге оолдар-биле ужураш-тым. Бир анык кижии туруп келгеш, даштыкы барааннар-ны солуур чүүлдер херек дээр болза, McDonalds-тың орнунга бодунуң «Lite Fuud» аттыг чиик чененилге төлөвилелимни смелеп тур мен деп чугаалады. Шупту чүвени бодап, ону сайзы-радырынга белен бооп турар. Эр хөй!

Ийиги, бистиң чаңгыс чер-чурттуувус: «Уруглар төвүн ажыдып алгаш, чаштарымның хүлүмзүрүүнге өөрүп чор мен» — деп чугаалаарга, өөрүнчүүн.

Сайгарлыкчы чорук ады-рында эксперттер болгаш про-фессиналдар-биле ужуражып, оларның арга-сүмелерин алыры силерге дыка улуг кадар деп бодаар мен. Шак-ла ындыг эки, чедиишкениг түңнелдерлиг кижилер-биле чугаалажылга болгаш ужуражылгаларлыг шуулган биске четпейн турган. Маңаа чыылган капитал бот-тук шимчээшкинче шилчиин күзээр-дир мен.

— Мурнуу Көрөядан келген мен. Шолбан Валерьевич, куль-тура талазы-биле шөлчүгештиң программасына дыка таарзын-дым. Тываның кайдазын, ол чүү черил дээрзин Көрөядан билбес. Тываны канчаар рекламалап болурун база дараазында шуул-ган кажан эртерил? Көрөядан

оон-даа хөй төлээлерни чалаан болза.

Шолбан Кара-оол:

— Республикага, шуулганга сонургалыңар дээш улуу-биле четтирдим. Мен бодаарым-га, силерниң айтырыңарга харыыны бодуңар бердиңер. Тываны кандыг арга-биле рекламалаарын. Баштай-гы ээлчегде силерниң хамаа-рылганарга. Силер мында эки чүүлдерни көргөниңер, эштер-ни тыпканыңар, чараш бой-дус чурумалды, экологияны көргөниңер... Тывадан оол-дар-биле найыралдажып ал-ган болзуңарза, удаа-дараа бээр кээп, чоок эштериңерни чалаңар — эң-не кол чүве ол. Бүгү делегей четкизинге Тыва дугайында боттарыңарның фото-чуруктарыңарны салырыңар — бистиң черивисти бүгүдөгө таныштырыңарның эң-не эки аргазы-дыр.

Тываны турисчи сонурган-чыг регион кылдыр таныштырар-да, аэропорттуң ужудуп-хонду-рар шөлүн эде кылып, делегей чергелиг секторну ажыдары чугула. Ынчан бистиң бо чугаа-ларывыс анаа-ла сөстөр эвес, а боттук чүүл апаар. Ынаар чүткүп турар бис, бо чоокку хүннерде аэропорттуң эде тудуушкуну эгелээр. Ийи дугаарында: келир чайга чедир беш сылдыстыг аал-чылар бажыңын тудуптар, амгы үеде үшкү каътта ажилдар чоруп турар, кышка чедир доозуптарга, иштики ажилдары артарын тудугжулар аазаан.

— Ийиги шуулган кажан бо-лурул?

— Ол силерден хамааржыр. Келир чылын ийиги шуулганы албан эрттирер бис. (Адыш час-каашкыннары).

Эки кылдыр эрттирер дээш кызыдар бис. Хүндүлээчел чо-рук бистиң чонувустуң ханында — кандыг-даа бажыңче кирер болзуңарза, силерни чылы-биле уткуп хүлээп алыр. Аалчылар-ны уткуурун база организастап харыылап турар кижии болганым-да, аныктар оон-даа хөй кириш-кен болза деп күзөлдиг мен.

— Тываның Аныктар пар-ламентизи, Шораан Чынгы-лап. Хүндүлүг Шолбан Валерь-евич, Тываның девискээри амгы чоннарның кавайы турган, Улуг торгу оруу мону таварып эрткен. Хөгжүлдениң болгаш үлетпүр көдүрлүүшкүнүнүң бүдүүзүнде бистиң бот-тускайлаңывысты, культуравысты кадагалаарыңа, черивистиң хүндүлээчел ээлери бооп артарыыска чүү дузалаар деп санаар силер?

— Дыка чугула айтырыг. Рес-публиканың амгы болгаш келир үезинге хамаарылгалыг кижилер — силерниң эртем-билиңерден, силерниң культуранардан деп харыыны бээр мен. Кажан бистиң аныктарывыс сайзыраңгай, эртемниг болгаш профессио-налдар болза, ынчан Россия Федерациязының сайзыраңгай, күштүг, хүндүлээчел региону болур бис. Ынчангаш бурун-гаарлаңар, чедип алыңар!

2015 чылды Тывада Улусчу ужу-р-чаңчылдар чылы кылдыр

чарлаанын сагындырай- тилел турум болгаш б чорзун дээш өгбелери артырганы езулалд болгаш ужу-р-чаңчыл кадагалаарының докта ажилының дугайында мында чоруп турар. Оон холбаштыр бис, Тываның биле республиканың пар- тизи чаңчылчаан ажил-а-з-аповедник зоналарын камгалаарының айтырыг хоойлу чорудуу-биле өө- көөрүн саналдаан бис.

Өгбелеривис кончук түг болгаш дыка хөй ци- зацияларның үнген дөзү- чынын, Тываның Национал му- зеи шыгжаттыңан, бистиң чедир III-V вектерге хамаа- скиф цивилизациязының биле кадынының хөөрү- тыылган үне чок археол- тывыштар — кайгамчык- тын эдилелдер бадыткаар- зылдан 40 километрде че- бүрүнү-биле алдындан кет- ген бай өг-бүлениң мөчү- тыылган. Бистиң өгбелер- ындыг күштүг болгаш күч- чораанынга чоргаарланы- руур бис.

Чонувустуң, нациявыс этностуң төөгүзүнде арты- выска чоргаарланыр бис. Б эң-не чоок салгал — бис кырган-ачаларывыс фа- Германияга удур Ада- ч- Улуг дайыныга киржи- Совет чоннуң фашизм- демиселинге дузалажы- ле Тыва Арат Республи- фронтуже аъттанган тыва- дрондан сөөлгү кавалери- эки турачызы Вера Чүль- Байлакты чоокта чаа үде- Анык Тыва Республи- совет күрүнеге «Шупту чү- — фронтуга!» дээн кый- биле дузалаан малывысты- санын чүгле 2006-2007 чы- катап тургузуп алдывыс.

Боттарывыстың өгбелер- виске чоргаарланып, ух- чаңчылдарывысты рес- ликада, чуртта амыды- чуртталганың эң-не кол- ленгиижи кылыр ужу- бис. Ынчангаш турум бол- чаагай чорукту берип тур- ажил-чорудулганың хевир- артыгы алыр дээш, ону бо- нып турар бис. Маңаа канды- үлетпүр сайзырап турза, бис- тоттуруп турар кол кижии — чын дээрзин утпас ужу- чин дээрзин утпас ужу- чин дээрзин утпас ужу- чин дээрзин утпас ужу-

Чоокта чаа меңээ бир кижии мынча дээн, турум чорукту- дип алырда көдээ ажил-а- хөгжүдөр, а сайзыраар дизе- үлетпүрнү. Ооң чугаазы шын- бодаар мен. Мал ажил-а- чорудуп турар черлерни за- ведниктер зоназы кылыр бис. Черлерни завод азы канды- объект тудуундан чайлады- ле, кажалаар. Ону ол девиск- лерде чурттап база ажил- турар кижилер шийтпирлээр.

Бодунуң чериниң чедии- киниг болгаш чижилгелиг зо- ри болур дизе, бодунуң дөстөрү утпайн, эртем-билиг бол- культурлуг болуру чугула.

Тыва Республиканың албан- езузунуң сайтызында

ОРУКЧУЛАРЫВЫС БАЗА КАТАП ТИИЛЭЭН

Орук ажил-агыйында

Сентябрь 15-18 хүннеринде Москвага «Фестивальный» спорт комплекзинин баазына Федералдыг Орук агентилелин орук эргелелдеринин аразына II спартакиада эрткен. Аңаа 7 эр, 4 херээжен спортчуларның командалары волейболга, стол теннининге, мини-футболга күжүн шенешкен.

«М-54» «Енисей» федералдыг оруктуң Тывада эргелелиннин командалары шыырак белеткелин бири оюнундан эгелээш-ле көргүзүп, «Холмого-ры» командаларын бүзүрелди-биле (2:0) удуп алганнар. Аңаа эр, херээжен орукчуларның «Енисей» командалары күштүг кагыларны кылып, билдиг камгалалды чорудуп, чаңгыс кижиге демниг ойнап, аргалар ажылгап тургаш, тиилекчилер

болуп үнгеннер. Мини-футболга «Улан-Удэнин» «Южный Байкал», стол теннининге Ыраккы Чөөн чүктүң орук эргелелдеринин шилинде командаларының ойнакчылары бири черлерге төлөтүг болган.

Спартакиаданың түңнел-дери-биле, Тываның орукчулары команда аайы-биле база бири черни ээлээн. Ынчангаш олар Федералдыг Орук агентилелиннин орук эргелелдеринин аразына «Эң спортчу орук эргелели» деп атты бүзүрелди-биле бадыткаан.

Тиилекчилерге Росавто-оруктуң удуртукчузу Роман Старовойт байыр чедирип, медальдар, кубоктарны тысып, моон-даа соңгаар спортчу чедишкinnerни күзээн.

Эрес Кара-Сал шүүлген

Кызыл кожуунуң 70 харлаан юбилейинге тураскааткан тыва хүреш маргылдаазы сентябрь 26-да Каа-Хем суурга болуп эрткен. Тыва Республиканың шилитинген шыырак мөгелери Күчүтен мөге Аяс Монгуштуң киржилгези-биле бежен ажыг мөгелер күжүн шенешкен. Ийги салыг соонда 16 мөге арткан.

Күчүтен мөге Аяс Монгуш Со-нам Соянны, Эрес Кара-Сал От-чугаш Тежикти, Айдың Очуржап Сайдаш Монгушту, Аяс Кула Экер Соянны, Мерген Монгуш Моол-дан келген Чаан мөгени, Сайын-Белек Түлүш Шолбан Монгушту, Алексей Монгуш Начын Монгушту, Андрей Хертек Амир Монгушту тус-тузунда октааш, сес шыы-рак мөгелеринин аразына кирген.

Тываның Күчүтени Аяс Мон-гуш хүрежи үнүп кээрге, чон улуг өөрүшкү-биле адыш часкап уткуп алган. Сонам Соянны катый как-каш октаанын чыылганнар ма-гадап көргөн. Он алды мөгелер артканда, алдар-ат барымдаала-вайн, холуй салыпканы онзагай болган.

Сес мөге артканда, алдар-аттыг мөгелерни баштай адап, хүрештирип эгелээн. Күчүтен мөге Аяс Монгуш 18 харлыг мөгелер аразына Наадым чемпиону Мерген Монгушка та-варышкан. Үр хүрешкенин түңнелинде тудушта Аяс Монгуш октааш, дөрт шыырак мөгенин санынче кирген.

Эрес Кара-Сал Аяс Куланы, Айдың Очуржап Андрей Хертек-ти, Сайын-Белек Түлүш Алек-сей Монгушту тус-тузунда октап алганнар. Дөрт шыырак алдар аттыг мөгелер девип үнүп келди-лер.

Аяс Монгуш Начын мөге Айдың Очуржап биле Чаан мөге Эрес Кара-Сал Арзылаң мөге Сайын-Белек Түлүш-биле тава-рышкан.

Дөрт мөгелеринин үр хүреш-кенин барымдаалааш, дөрт хон-чуга аай-дедир хүрештирген. Күчүтен мөге Аяс Монгуш Айдың Очуржап хончуга октажып шы-давайн баарга, тудуш дээш ка-жык тыртканының түңнелинде Аяс Монгуш тудушту алган түңнелинде, арга кылып чыдыр-да, удур арганы Айдың Очуржап кылгаш, Аяс Монгушту октаан.

Эрес Кара-Сал биле Сайын-Белек Түлүш аай-дедир хончуга хүрешкенин түңнелинде Эрес Кара-Сал октап алган.

Түңнел хүрешке Чаан мөге Эрес Кара-Сал биле Айдың Очуржап үр хүрешкенин түңнелинде, хончуга Эрес Кара-Сал октааш, шүглүп үнген. Шүүлген мөгеге Кызыл кожуунуң чагыргазы, сайгарлыкчылары, чурттакчы чону автомашина «Лада Гранта»-биле шаңнаан. Бирээден сеске чедир хүрешкен мөгелерге хүндүлел бижиктер биле акша шаңналдарын тывыс-кан.

Маргылдаа бедик деңгелге эрткен, ынчалза-даа мөге са-лыкчыларына шаңналдар чок деп чоннуң чугалажып тура-рын дыңнадым. Чараш девиг, тиилелгеже чүткүл дээш тускай шаңналдарны база тывыскаан.

Дарый-оол КУУЛАР,

Чадаана хоорай, күш-ажылдың болгаш спорттуң хоочуну, Сүт-Хөл кожуунуң, Начын мөгези.

СЕРГЕЙ КВАШИН: «Оруктар – мээң чуртталгам»

ФРОНТУЧУ ОРУКЧУЛАР

Валентин Георгиевич Тока – Ада-чурттуң Улуг дайынының Соңгу флотка кижикчи. Ол 1944 чылда 15 харлыын-да шериг албан-хүлээлгезин күүседири-биле аъттанган. Фронтучу тиилелгени Польша биле Германияның кызыгаа-рынга уткаан. Валентин Геор-гиевич «Германияны тиилээни дээш», «Японияны тиилээни

революция, совет эрге-чагырга, политиктиг күчүлел, хамааты да-йыны, Ада-чурттуң Улуг дайыны, социализм, эде тургустунушкун, ССРЭ буступ дүшкен үелерин дээш, оон-даа өске чуртка болган өскерлишкinnerниң дириг хере-чизи.

Стефан Анфимович — «1941-1945 чылдарда Германияны тиилээни дээш», «Шылгараңгай күш-ажыл дээш», «Күш-ажылдың хоочуну» медальдарның бол-гаш хөй санныг хүндүлел бижиктеринин, юбилейлиг ме-дальдарның эдилекчизи. Оң күш-ажылчы базамы 13 хар-лыында эгелээн, 68 харлыын-да хүндүлүг дыштанылгаже үнген. Фронтучу орукчу дөрт ажы-төлдүг, тос уйнуткуг, чеди ийи дакпыр, ийи, үш дакпыр уйнуткарлыг. Оң салгал-дары Россияның аңгы-аңгы булуңнарында чурттап чо-руурлар. Стефан Анфимович — хөй санныг уругларының, уйнуттарының чоргааралы, үле-гер-чижек алып эң кол маадыры.

Чүс ийи харлыг фронтучу, бодунуң үези-биле дең гармош-казынга ойнай бээрин дыңнааш, кижиге чүгле магадаар. «Бөдүүн мөзү-бүдүштүг, кижизиг, ажил-гыр-кежээ, энерел сеткилдиг, дузааргак, сагыш-човаачал, омак-сергек, хөглүг, баштак...» — деп, оң-биле кады ажылдап турган эш-өөрү, чоок кижиле-ри, үнген-кирген чону чылы-биле чугаалаар. «Эки кылган ажил — элп читпес алдар» деп ханы уткалыг угаадыг бар. Сте-фан Анфимовичинин ажилы, амыдыралы аңаа бүрүнү-биле дүгжүп турар.

Ажылынга бердинген хоо-чун фронтучу орукчулар «М-54» «Енисей» автомобиль оруун ту-дарына улуг үлүг-хуузу кири-ген.

Фронтучу хоочуннар бүгү күжүн, аныяк назынын, кадык-шылын харамнанмай, бистиң амгы үевис тайбың, амыдырал-чуртталгавыс эки болзун дээш дайзыннар-биле тулчуп турган эрес-дидим маадырларывыска черге чедир мөгейип тур бис.

Орукчулар дугайында материалдарны Шончалай ХОВАЛЫГ белеткээн.

Авторнуң тырттырган чуруктары.

руун долузу-биле хандыар. Оон аңгыда 2015 чылда Туран, Танзыбей, Ермаковское, Ми-нусинск районнарынга болгаш Красноярск крайга оруктарның капитал септелгезин чорудар бис.

Республикада сөөлгү чыл-дарда оруктар чаарттынып, хөгжүп турары карака илдең, көскү. Автооруктарны амгы үениң материалдарын болгаш чаа технологияларны ажыл-лап тургаш кылып турар» —

«М-54» федералдыг оруктуң Тывада эргелелиннин кол инженери Сергей Квашин.

деп, Сергей Квашин чугаала-ды.

Ажылынга бердинген, ар-га-дуржулгалыг удуртукчу орук ажылдакчылары-биле чугаалажып тургаш, кандыг-даа айтырыгга саат чокка ха-рыылап, херек сан-түңнү саа-зын-даа көрбейн, бажында сактып алган чоруурун эске-рип болур. Сергей Иванович ажилчин базамын бөдүүн орукчудан эгелээн болгаш орук ажил-агыйының нарын айтырыгларын шийтпирлээ-ринге үлүг-хуузу кирип, ак сеткилдиг ажилы-биле орукчуларның хүндүткелин чаалап алган.

Ынчангаш орук ажилдак-чыларына профессионал ба-йырлалын уткуштур чымыш-тыг ажил-ижинге улуг-улуг чедишкinnerни, ак орукту йөрээп, байырдан чедирип каалыңар!

дээш», «Адмирал Кузнецов» деп медальдар-биле шаңнаткан. Автооруктар эргелелинне ол хөй чылдар дургузунда ажилдааш, хүндүлүг дыштанылгаже үнген.

Стефан Анфимович Суко-ватов 102 харлыг! Ол 30 ажыг чылдар дургузунда Федералдыг орук агентилелиннин федерал-дыг күрүнө албан чери «М-54» «Енисей» автомобиль оруунга хамааржыр Минусинскинин орук-тудуг бүдүрүлгезинге чолаачы-лап, автослесарьлап, механик-дизелистеп ажилдап чораан.

Фронтучу Ада-чурттуң Улуг дайынын эгезинден тура, төнчүзүңге чедир эрткен. Ол Рос-сияны, Украинаны, Молдавияны, Болгарияны хостажып, эрес-ди-дими-биле тулчуп турган. Улуг Тиилелгени Стефан Суковатов Болгарияга уткаан. Чурттап эрт-кен узун назынының дургузунда фронтучу аш-чут, өлүм-чидим,

«М-54» федералдыг оруктуң Тывада эргелелиннин кол инже-нери Сергей Иванович Квашин орук ажил-агый адырынга бүгү чуртталгазында ажылдап кел-ген дээр болза, частырыг бол-ду. «Оруктар – мээң чурттал-гам» — деп, ол каттырып калаар.

Сергей Квашин «М-54» федералдыг оруктуң Тывада эргелелиннин кол инженеринге улуг орукту эрткен. Ол «База – Ак-Довурак» автомо-биль оруундан эгелээн. Баш-кай күш-ажылчы базамны Ак-Довурактың ДСУ-3-ке прораб, астерлеп, улаштыр ДРСУ-нуң кол инженеринге чедир ажил-даан. Ынчангаш ол автоорук-чудун, септелгезинге, ажаап-дарына ол адырның чажыт-арын эки билер. Херек болза-ду автогрейдерни-даа, экс-каторну-даа, самосвалды-за башкарыптар. Федералдыг ооруктуң шынарын хынаа-ш-биле кол инженер кезээде үүшкүнде.

Сергей Иванович Сибирьнин оорук институтун 1987 чыл-дооскаш, Тываже хуваал-езугаар ажылдап келген. Тываның каас-чараш бойдус-румалына, ховар аң-меңинге акшылы ам-даа оң сагыш-тилин кайгатпышаан хевээр.

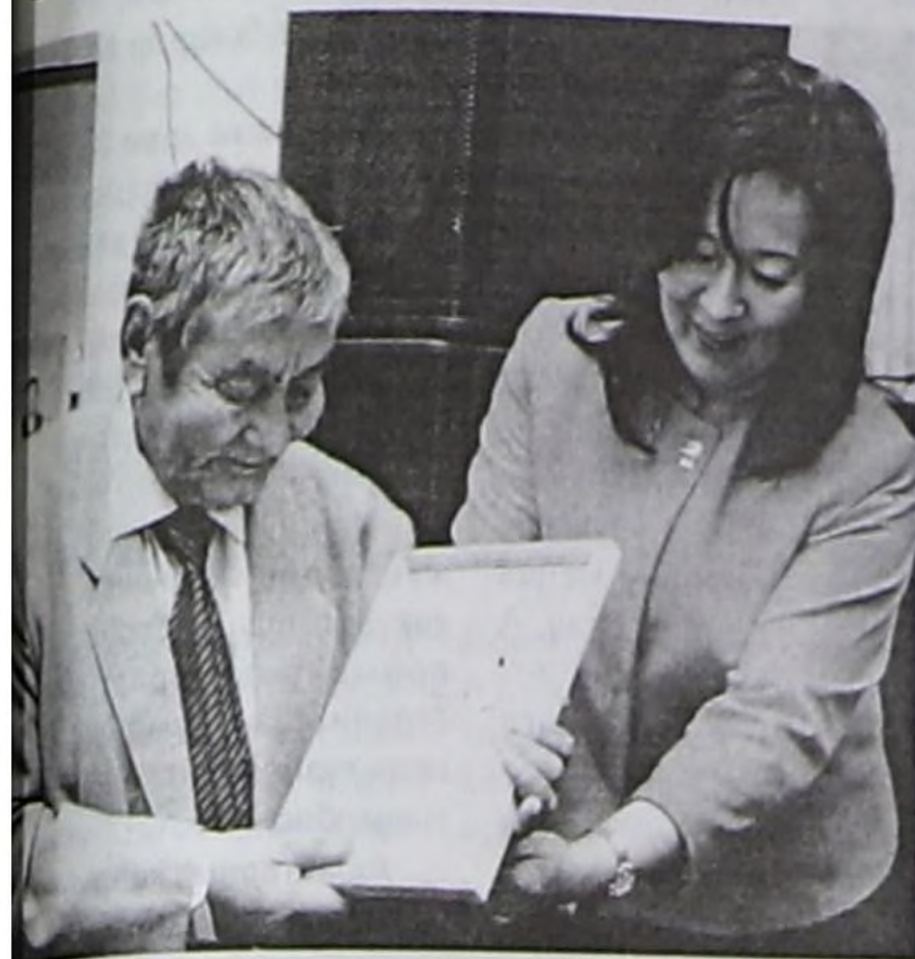
«Автооруктар – «амыды-лдың судалы» болганда, стин орукчуларывыс ажил-к черле артпас. Бири черде-уктар, арткан чүүлдер оон-онда. Аъттыг кижиге безин-ук херек болгай» — деп, ол-гаалаар. Арга-дуржулгалыг-укчу «М-54» федералдыг ав-томобиль оруунда көвүрүглер, олгалар, оон чанында даш-рүзүнүң төөгүзүн эки билер-эрзин орукчулар магадап чу-алаар болду.

«Бо чылын Кызыл талазын-«полканы» 160 метр чедир-дарының төлөвилелин кыл-ш. 2016 чылда оон тудуун-элээр, оон узуну 1500 метр-тур. Бо ажил Росавтооруктуң-орунда салган кол сорул-дарының бирээзи. Ында-зар-бойдустун байдалдары-рын: чаас, хар, хат чайын-а, кыжын-даа соксавас. Ол-а көшкезинин айыыл чок чо-

«ШЫННЫҢ»

90 чылында...

Дангыр-оол Суван чүггө парлалганың эвес, а радиожурналистика-
хоочуну база дээрзин бадыткап, кежээни байырланчыг кылдыр
ген.
Тыва Республиканың Чазааның Даргазының оралакчысы Артур
Фролич Монгал солунчуларга байыр чедирип келген. Кызыл
нын баштыгы Дина Ивановна Оюн байыр чедиргеш, принтерни
ияга деткимче кылдыр берген.
Тыва Республиканың Дээди Хуралының депутады Юрий Валерье-
ва-оол тыва парламентарийлерниң мурнундан байыр чедиргеш,
рубльди редакцияга сөннеди.
«Шын» солунунуң хоочуннары: (солагай таладан) Даңзы Салчак,
Чооду, Даңгыт Чыдым байыр чедиришкенин дыка ки-
лиг дыңнап олурлар.
ТР-ниң Информатизация болгаш харылзаа сайыды Аяна
«Шын» солунга үр үеде удуртукчулап чораан, хоочун солунчу
дамбага Хүндүлел бижикти тыпсып тур.
Тываның кызыгаар шериниң төлээлери «Шын» солун-биле сырый
валыг. Бөгүн база олар байыр чедирип келгени бо.
Тываның Композиторларының чогаадыкчы эвилелиниң кежигүннери
уларга ыры-хөгжүмнүг байырын чедиргеш, өртектег белектерни
Хоочун журналист Н.Эргепке Кара-Кат Ооржак Хүндүлел бижикти
тур.
«Кызыгааржы» ыры-хөгжүм ансамбли аян тудуп тур.
Бичии «эдегейжилер» кандыг-даа байырланды каастаар.
Суд приставтарының төлээзи Ш.Суванга белекти тыпсып тур.
Хоочун солунчу Е.О.Севекпит ТР-ниң Информатизация болгаш
жаамызының Хүндүлел бижигинге төлөптүг болган.
Мурнуку одуругда «Шын» солунунуң хоочун бижикчизи Чечекмаа
ымны-даа мурнай солунга деткимчи болуп, байырланды организас-
та дуза кылдыр 500 рубльди сөннээн. Ооң артында Чаа-Хөлдөн
бижикчи Александр Чигден.
«Улут-Хем» солунунуң редактору Оксана Базыр «Шын» солунга

бодунуң төрөөн кожунун алгал-бижип чоруурларны болгаш бо кожундан
корреспондентилерге хүндүлел бижиктерни тывыскаш, тыва уксаалыг
хойну белекке берген.

14. Тываның Улустуң, РФ-тиң алдарлыг артизи Анзат Куулар ба-
йырланды аян кирип, ырыны бараалгаткан.

15. Хоочун солунчу Даңгыт Иргитович Чыдым ээлчеглиг шаңналын
ап тур.

16. РФКП-ниң Тывада салбырының даргазы Н.И.Белков, оралак-
чызы В.В.Мортый-оол хоочун журналистерге байыр чедиргеш, 20 муң
рубльди салган.

17. Дээди судтуң парлалга секретары Виктория Хертек шынчыларга
ортехниканы (сканер) белекке сунган.

18. РФ-тиң алдарлыг, Тываның Улустуң артизи Надежда Куулар.

19. «Тываполиграф» ААН-ниң директору Анна Кенденовна Хертек
бо ийи албан черлери тургустунуп келгенинден бээр кады кожа ажилдап
чораанын демдеглээш, төөгүлүг альбому белекке сөннээн.

20. Тыва Республиканың алдарлыг ажилдакчысы С.С.Балчыр Кызыл
хоорайның хөгжүлдизинге кириген үлүү дээш медаль-биле шаңнаткан.

21. Тываның Чогаалчылар эвилелиниң даргазы Э.Б.Мижит «Шынның»
чогаадыкчы коллективинге байыр чедиргеш, номнарны белекке сунган.

22. «Шын» солунда хоочун өрүкчүлөр: Е.Ө.Монгуш («Кызыл
хоорайның хөгжүлдизинге кириген үлүү дээш» медаль), С.Н.Монгуш (ТР-
ниң Дээди Хуралының Хүндүлел бижиги), Ч.Н.Мачык («Кызыл хоорайның
хөгжүлдизинге кириген үлүү дээш» медаль) үр үеде ак сеткилдиг ажил-
дааны дээш күрүнө шаңналдарын алганнар.

23. Парлалганың хоочуннары, эжишчилер: Н.Эргеп, А.Монгуш.

24. Хөй-хөй делегей болгаш чурт деңгелиниң мөөрейлериниң лау-
реады Сайлык Омму.

25. Тываның болгаш Россияның Улустуң артизи Ляндуп Иргитович
Солун-оол хоочун солунчу К-К.Чоодунуң «Бурган, өршээ» деп шүлүүн
номчаан.

Репортажы Михаил Норбу биле Дарый Авыда белеткээн.

ЧАҢЧЫЛЫВЫС — АМЫДЫРАЛЫВЫС

Езу сагывазы — ера, чаңчыл сагывазы — частырыг. Киж амытанн амыдыралының кайы-даа база кандыг-даа ычадазында ындыг. Ынчалза-даа маңаа баштай кандыг езу-чурум азы кандыг чаңчыл эки-дир дээрзин ылап билип алыры чугула. Чамдык кижилер чонувустун «ынчанмас!» деп сөзүн дыңнаан болза, бижиттинмээн хоойлу-вусту (чаңчылывысты) сагыыр болза, бүгү чүве эки болур ийик. Үжүк-бижик болгаш конституция чок шагда бисти багай чүвеже халдатпайн келген сөзүвүс бо. Ынчангаш ону:

Ылап сагып чоруулунар

«Ынчанмас» деп чагыг сөстү Ынайымдан дыңнап келдим. Ындыг сургаал турбаан

болза,
Ытсыг берген чоруур
боор мен.
«Ынчанмас!» сөс —
кижизидиг

Ынчанма дээн
хоруушкун-дур.
Биез шагдан мынчага дээр
Бижиттинмээн

хоойлу-вусту.
Ынчанма деп сөзүвүстүн
Ындазында анчы аажок.
Ынчалза-даа чурум тудар
Ыдыктыг сөс, ачылыг сөс.
Улузүвүс чагыг сөзүн
Уткуп-хүлээп алылыңар.
«Ынчанмас» деп угаадыгны
Ылап сагып чоруулунар.
Шынап-ла, ынчанмаалыңар.
Ындыг болурувусту чонувустун
езу-чаңчылдары базым санын-
да биске өөредип турар. Ындыг
болурувусту магадылаан шиит-
пирни 2015 чылды Тывага Улусчу
чаңчылдар чылы болдурарын
Чазак Баштыңы Ш. В. Кара-оол
хүлээп алган. Бо шиитпирниң
Россияның чечен чогаал чы-
лы-биле үннеги бергени дыка
таарымчалыг. Кожамыктарывыс-
тан, үлегер домактарывыска
чедир бүгү аргаларны ажыглап
тургаш, бо чылды органиастыг,
демниг болгаш бүдүрүкчүлүг эрт-
тирип көрээлиңерем. Чонувустун
чаңчылы чогаалывыс-биле ту-
душ, үлегер-биле үннөш, тывы-
зыктар-биле тыннаш, кожомык-
тар-биле коштунчак.

Сөзүвүстүн ээзи болуул!

Бир думамның уруунун уруу
бичи уруунга номдан чалба-
рыг доктааттырып чадашты.
Концертке үнер кижиниң ону
доктаадып алыры шын, өске
кижилерниң номдан доктаады-
ры албан эвес. Номда, черле
парлалгада бижээни — ниити
үлегер, уг-шиг. Черле ону чон
доктаатсын дээр шын эвес.
Чүге дээрке киж бүрүзүнүн
культуразы, угаан-медерели,
сагыш-сеткили, күзел-бодалы
аңгы-аңгы. Ынчангаш кым-даа
бодунун сөзүнүн (чалбарынын)
ээзи болгаш автору болур.

Чаңчыл-ла дээш,

езу-ла дээш,

Чаңгыс сөске хырбаланмаал.

Чаңчыл, езу, йөрээлдерниң

Сагыкчызы, ээзи болуул.

Езу-ла дээш,

чаңчыл-ла дээш,

Езуургаваал, сайыыргаваал
Езу-чаңчыл, йөрээлдерниң
Езулуг-ла ээзи болуул.
Сагылганы чандыр баспаал,
Чалбарыгны база салбаал,
Сөгүрүүр-даа,
чугаалаар-даа,
Сөзүвүстүн ээзи болуул.

Чаңчылывыс — амыдыралывыс

Эр-даа, херээжен-даа тыва-
ларның хөйлең чок чорааны
(Урянхай тыва дептер», т. 2,
ар. 387) болгаш өлген кижиниң
сөөгүн сери кырынга (М. Кенин-
Лопсан «Магия тувинских ша-
манов», ар.56) азы черге салып
каары — база-ла амыдыралы-
выс. Авторнуң калган авазы Со-
веттик Тыва үезинде (1947.02.07)
база-ла ынчаар хөөржүттүнген.
Өске кандыг-даа, канчаар-даа
аргажок. Амыдыралда ындыг,
а төөгүде ону «Тываларның
чаңчылы» дээн.

Тес-Хем, Башкы-Ховуда Са-
рыг-Сиген кыштаг ам кызыгаар
ынды апарган. Ынчан чоок-ла
аалывыс, чортуп турар чаңгыс
өөвүс ынды Чогдур-Мидит дээр
дөрбет суг. Ыды ээрип, ыжы
шөйлүп турар. Авам аарый
берген. Ынчалза-даа аарыг
кижиниң байдалы билдине бээр-
ге, өөвүсче чоокшулаар киж
чок. Кады турар өөвүстүн ээзи
Кечилек чаа өлгенген оглу биле
кенин алгаш, ырадыр төрөлдөй
берген. Чаяан болуп, 7-де болур
соңгулда улузу 6-да авам сугну
өөнгө соңгуттуруп келгеннер.
Ол улустан сөглеттириптерге,
ачамның думазы Мандаа дүне
чедип келди. Даңгаар эртен авам
шыдашпайн барган. Авамны
ийи-ле киж хөөржүткен, а меңээ
хой кадартып каан.

Көшкүн өгге куксун хаай ту-
рар эвес, доң чер ийи кижиге
дөмей кастынмас. Хааржак кы-
лыр манза туржук, узун ыяш
ховудан тывылбас. Ам канчаар,
ийи халышкы хар кажжа дээви-
ринден ыргак-дагыр дөрт тал тып
алгаш, оларны дорт ынаа-биле
холуштур чеп-биле кошкаш,
авамны тоннарга ораагаш, чеп-
биле бөле шарып каан, ол-ла.
Оон оглаңай чок тевер-шанак-
биле Дашты-Хавак баарыга
аппарып каан. Хар-биле-даа
хөммээн. Амыдыралдың аайы
ындыг турган. Шаавыс-ла ол
ындыг хөөржүдүлгени чаңчыл
дигир апарган бис.

Дүгдээр бе азы шилиир бе?

Шаанда тывалар өглениш-
тирер уругларын чажында-ла
дүгдөп, дүүштүрүп, айтып-
аңгылап каар. Олар оон бээр
уругларын кады-кожа өстүрер,
карактап-хайгаарап чоруур бол-
ганда, келир үениң кулашкы-
лары-даа, келин биле күдээ-
даа ала-чайгаар-ла чоокшула-
жыр, найыралдажыр, харылзаа
быжыгар. Дүгдештирип каан
уругларже өске улус кордал
салбас, былаашпас, ынчап бол-
бас, чаңчыл ындыг. Ол уруглар
боттары-даа өскээр боданмас,
бүзүрелдиг.

Дүгдээшкениң эжим-биле
Дүгжү бээр мен,

дүүрей бээр мен.

Дүлгээзиниң чурттагже
Дүлнү бээр мен, шымны

бээр мен.

Айыттыг эжим-биле
Айлажып катчы бээр мен.
Амыдырал-чуртталгаже
Аскымнадып кире бээр мен.

Чылым чүл аан?

Маңаа чаңгыс-ла чугула
чүве — сарыг шажынның сөзү,
чурагайларның чугаазы. Бил-
дингир айтырыг —

чылым чүл аан?

Төрүттүнген чылым чүл деп,
Төрелдерим айтыра бээр
Сылдызымның,

Меңгимниң-даа

Сымыраның

сонуургай бээр.

Чылым билбес киж аңаа

Шынныг хары бер албас.

Аарыгдан-даа, бачыттан-даа

Арыглары аайын тыппас.

Чылдың кандыын

билбес болза,

Чыпшынып кээр

бачыт-ла хөй.

Чылдагаанын билир киж

Чыдын безин чоокшулатпас.

Ынчангаш-ла хире, хире

Ыйып келир айтырым бо:

Төөгүм, чолум, кежим болур

Төрүттүнген чылым чүл аан?

Бо бүгүнү дүүштүрүп, эки-ба-
гын тодараткан соонда, ламалар
ам кавайда чыдар уругларның
кедизинде каш база кандыг-кан-
дыг ажы-төлдүг болурун чугаа-
лап бээр. Дүгдээн соонда дүүрей
бергени ол, келир үениң бир өг-
бүлезиниң амыдыралының эге
базымы бо.

6 харлыг мени 1942 чылдың
сентябрьда кавайлыг уруг-биле
дүгдештирген. Ийи өг-бүле аажок
чоокшулажы берген. Ынчал-
за-даа 1944 чылда шажынны
кыдыглаар эрге-чагырга келген,
1947 чылда авам өлгөн, 1949
чылда репрессиялаткан ачам 12
чылга шийттирген, тоянчы амы-
дырал мени ол аалдан шагда-ла
ырады берген. Шеригден чедип
кээримге, ам школачы уругнуң
ада-иези мени салбастаан.
Олар аңмаарын каастааш, биске
эът-чем белеткеп турда, суму
даргазы угбам халып келген
соонда: «Кызылда өөредилген
доозуп ал» — дээш, мени кончуп-

кончуп ол суурдан
ол-ла дораан ой-
ладып чорудуп-
кан. Дүүшпээн
дүгдээшкенин
бээр 66 чыл эрт-
кен. Ол уруунуң
аймаа туржук,
ашаа-даа, мээң
кадайым-даа, ону
бо-ла чугаалажыр
бис. Ооңулуг оглу
безин ону меңээ
чугаалай бээр. А
дүгдээшкени өг-
бүле тударынга
эң-не чедиш-
кинниг арга, ону
нептередири
күзенчиг. Ындыг
дүгдээшкени
хоругдап турда,
аныктар мын-
чаар ыражып
турдулар:

Дүлген эъттен
артык эки.

Шиштээн эът-
тен дайнаксаар

мен.

Дүгдээн эштен артык эки

Шилээн эшке барыксаар мен.

Шаг-төөгүвүстен бээр сагып
келген дүгдээр чаңчылывыстың
үезинде бот-бодун кемележир
ашак-кадай ховар, бактажыр
болгаш чарлыр өг-бүле барык-
ла чок. Дүлген эвес, шиштээн
эът чиксээр апарганывыстан
бээр ылаңгыя бо хүннерде,
байдал баксыраан. Боттары-
высты бодавас, күрүневисти-
даа хүндүлевес — шуптувус
суларгай бис. Күрүневиске-даа,
бодувуска-даа салгал херек. Ону
удуртулга болдургаш:

“Төөгүвүстү уламчылаал!”

“Аас-кежик аяк долзун!

Ажы-төлү арбын болзун.

Улуг хоюн, ишти хоюн

Уруг-дарыы саза бассын.”

Улузүвүс йөрээл сөзү

Ужурлуг-ла, уткалыг-даа.

“Киж байы — ажы-төл” деп,

Кичээндириг, угаадыг бо.

Төл чок болза, төнүп каар бис

Төрөл-даа чок,

төөгү чок боор.

Адың-сурааң, изиң артпас,

Амыдыраан ажың-даа чок.

Ынчангаштың кулаавыстан

“Ыңаа-ыңаа” ыравазын.

Сазыг, чассыг

кандыг-даа бол,

Салгалывыс көвей болзун.

Амыдырал аңчыг-даа бол,

Ажы-төлдү аартыктаваал.

Азыражып, дузалажып,

Аймаавысты арбыдадыл.

Бурган берген чаялгандан

Бужурганмаал,

түвексинмээл.

Төрүп-божуп, кижизидип,

Төөгүвүстү уламчылаал!

Аа богда, ашак болза!

Төөгүвүстү уламчылаары
дээрке, өг-бүле быжыглаарының
айтыры-дыр. Дүгдээшкени
үезинде бо айтырыг үргүлчү хай-
гааралга турган. Ам эр кижиниң

эрзвестээнинден, оо
болуп, ада болур аргазы
дырыгга.

Эрлеривис эрзиг бол

Элең-тендиң чорбас

Эдеришкен эжи дээң

Эдир кезип бээр ий

Оолдарывыс оолзуг

Ойтаң-хертек чорбас

Ажы-төлү, эжи дээң

Амы-тынын бээр ий

Мындыг база өске-

жуктардан бот-иелер у

көвүдөп, ашака барбаан

арбыдап-ла турар. Ол

өглениксээн, ажы-төлдүг

саан күзели бүтпестээн-

тывылбас.

Ашактарның хөйүн ка

Алын-на дээр,

оозун канча

Аайынга кирер дээрке

Арагазыг чыдын канча

Эрлеривис хөйүн канча

Эдержиил дээр, оозун

канча

Эвин орта кирер дээр

Элең-тендиң, оозун

канча

Үүртенчиг айтырыг —

лыгурулар. Оларның чам

школаы медальдыг, ий

даа институтту кызыл дит

доосулааш, анаа эвес

черлеринде ажылдап ор

дыр. Хуу машиналы ба

Бо телевидениевис,

солунуң редакциязын

санында “Өгленчилик

чыштан кылып тура

Бот-иелерниң база уру

чаңгыс-ла күзели.” Аа

ашак болза!

Ажы-төлдүг ава болу

Ашака баар арга бол

Аажы-чаңы аңчыг эвес

Ажыл-ишчи ашак бол

Аа богда, ашак болза,

Ажыл-ишчи ашак бол

Эрлерниң үш мөөрейи

Эпти тиилээр ашак бол

Эннежиштер эрлер тур

Эрниң эри ашак бол

Аа богда ашак болза,

Арзылаң дег ашак бол

Алдар ат-даа алыксава

Арага-даа амзаксавас

Ажы-төл-ле өстүржүп

Анаа-ла-бир ашак бол

Аа богда, ашак болза

Анаа-ла-бир ашак бол

Экти бүдүн, хырны тоду

Элеңгей-даа ашак бол

Багы-даа чок, кеми-даа

Бажың ээзи ашак бол

Аа богда, ашак болза,

Анаа-ла бир ашак бол

Мындыг байдалдан

дык уругларның хөңнү

күзелдери өскерилген:

Тойотадан мунупкашты

Токиже халды берзе.

Торлуру чок банкир-биле

Долларлардан санап ор

Бо чылын Чазавыстан

вага улусчу чаңчылдар

болдурганын чүүлдүгүнү

кип тур мен. Парлалга ор

ры бо айтырыгдан кайын

нар. Чоннуң чаңчылын сагы

боттуң күзелин боттанды

Чазактың кыйгырынын дет

ри — шуптувустун хүлээл

Чооду КАРА-ХУС

ТАР база дайын чы

рының школачызы.

Барыын-Хемчик кожуунун 90 чылынга

ТӨӨГҮДЕ АДЫ АРТКАН КИЖИЛЕР

1945 чылда Тыва Республиканың база бир улуг кожууну Барыын-Хемчик тургустунунун бээр 90 чыл юбилейин белгилеп эрттирер. Ону «Бээзи кожууну» деп турган болгай. Бо юбилей даянып алгаш, чүгле ол эвес, харын-даа база Республиканың төөгүзүнге азын-апаң улуг-хуузу кирип кижилерниң дугайында эседим.

Барыын-Хемчик кожуунунун Барлык сумузунга чурттап жаткан чорааннарның ээси — Топуй-оол Мөңгүевич Ооржак. Ол — Тыва

Республиканың баштайгы мал эмчилеринин бирээзи. Бодунун эртем-билиин үндүрүп, мал эмнээр чорукка болгаш мал ажылын сайзырадырынга идепкейлиг чүткүлүн көргүскени дээш ТАР Биче Хурал Президиуму эш Топуй-оолга 1939 чылдың 4 айның 4-түн хүнүнде «ТАР Орденин» тывыскан. Ол хавыяаны 42 дугаарлыг шынзылгазы бадыткап турар.

Ол ышкаш Эрги-Барлыктын Боом деп черге төрүттүнген Александр Маныгевич Чымба — ол үениң сурагы кижилеринин бирээзи. Ооң алыс ады — Чымба Сарыг-Донгак,

ТАР-ның Сайыттар Чөвүлелиниң даргазы болгаш даштыкы херектер яамызының сайыды, ТАРН ТК-ның Политбюро кежигүнү чораан. 1908 чылда яды араттың өг-бүлезинге төрүттүнген. 1935 чылдан эгелеп, ТАРН кежигүнү. 1931-1935 чылдарда Чөөн чүктүн ажылчы чоннарының коммунисттик университетин өөренип дооскаш, Тываның ном үндүрер черин даргалап, 1938-1941 чылдарда улутпур болгаш тудуг сайыды болуп ажылдап чораан.

Александр Чымба 1941-1944 чылдарда, ада-чурт дайынының үелеринде ТАР-ның Сайыттар чөвүлелиниң даргазы болгаш

Даштыкы херектер сайыды турган. Ол бедик албан-хүлээлгени 1944 чылга чедир, Тыва ССРЭ-ниң составынга каттышкыже күүседип келген.

1944-1961 чылдарда Тыва Автономнуг областың ажылчы чоннар депутаттарының күүсекчи комитетинин даргазынга ажылдаан. Чонунун болгаш чуртунун мурнунга идепкейлиг, шудургу ажылы дээш ТАР-ның Чаззаа Александр Маныгевич Чымбаны «ТАР Ордени» болгаш ССРЭ-ниң чаззаа «Ленин» ордени-биле 4 удаа шаңнаан. Ол ышкаш база хөй санныг медальдарның эдилекчизи.

Хөй үе эрткен-даа болза, Тыва Республиканың база Барыын-Хемчик кожуунунун улуг назылыг хоочун чурттакчылары үстүнде бижээним, Барыын-Хемчик кожуунунун Эрги-Барлык сумузундан Ооржак Мөңгү-Баштыгович Топуй-оол база Александр Маныгевич Чымбаның дугайында кожуунун 90 чыл юбилейинде кожуун, суму чагыргазы, тус черниң депутаттары төөгү талазы-биле ажылды чорудар боор дээрзинге идегээр-дир мен.

Андрей САТ,
ИХЯ-ның пенсионери.
Кызыл хоорай.

Публицистика

ЛОКАЛДЫГ ДАЙЫННАР: КАНЧАП БОЛУ БЭЭРИЛ?

Локалдыг дайындар дээрже делегей чергелиг массалыг, эң эвес, а бир аңгы чурттарын эрге-чагырга хуулар, политиктиг удук-маркер-девискээр, казымал эт-сеп, коммерциялыг турал ужуң база шажын аразында месилде-дери ынча дээр.

Локалдыг дайындар кижилер «күрүне» деп социал-тиг тургузугну чогаадып, азырады бергенинден эгелзэн. Ол дайындар сая кижилер хоораан аражадаан. Чамдык алаарда ук дайындар чүс-чүс чылдарда соксаал чок уламчылап, ээлеп, оон түр када соксап, А өске таварылгаларда оонун эр улугун хыдып, кыс улугун арттырып, кадай азы кул кылып ыңчангаш чаңгыс нация этногенетиктиг ханныг бооп таварылгалар кайы көвей. Дээрже, ук нацияларның түр монголоид, сарыг рамааржыр, а херээжен улуг ак расаның скандинав улугне хамааржыр. Ол өргүзүп турарыл дээрже, муң чыл мурнунда Сонгу океанның эриктери, ыгамчык байлак аң-мең, байлаңныг, аш-чемниг кээрлери дээш палео-ар-биле скандинав виер аразында болган, муң амчылаан ханныг-чинниг херечилели-дир.

Сындыг, холушкан чүүл-каз чоннарында, Саян-ның, Памир, Гиндукуш, Маканның, Гималайның чурттакчыларында кайы бо азиат чоннардан хиле болгаш-ла, арыг ак, ак кештиг, ак дүктүг, харахтыг төлээлери үнүп турары төөгүнүн, тывызык арыннары. Онда улуг башкир эртем-град Агджи тибет чонну дээш, ийи том эртем бижээ. Төөгүвүстүн солун, тайылбырлаары тывызыкты дыка хөй. Кайгамчык таварылгалар тываларда безин бар.

Ооңку чүс чылдарда Чер ба болуп келген локалдыг дайындар ок-боо, шериг сайзырааны-биле берге, хөй санныг чиди-лиг апарган. 1939 чылда Чөөн чүкке Манчжурияга оол Арат Республиканың девискээринге кыдат, япон биле совет шеригниң

аразында болган дайын муң-муң солдаттарның амы-тынын алгаш барган. Аңаа сурагы комдив Георгий Жуковтун шериглери чайынналчак тиелелгени чедип алган. Япон генерал Микаданың, император Хирохитонун 50 муң база маньчжур император Пу-И-ниң 100 муң шерии Совет база Моол Арат Республиканың маршал Хорлогийн Чойбалсанга командалаткан 1-ги база 2-ги аъттыг армияларына чылча шаптырган.

Кыдаттың коммунисттик намынын чепсектиг күштери манчыларның болгаш японнарның хавырткан чепсээ-биле бүрүн чепсегленгеш, манчы база япон империалистерге удур чедишкенин хөдөлип эгелзэн. Оон түннелинде бүдүн сая санныг Японияның Квантун армиясы база ийи сая чыгам ак кыдаттарның Маньчжоу-Го армиясы немец-фашист эжелекчилер-биле деңге ССРЭ-же 1941 чылда халдаар харыы чок апарган. Бир эвес Халхин-Голга ССРЭ-ниң база Моолдун чепсектиг күштери империалисттик Манчы-Кыдат биле милитаристтик Японияның армияларын чылча шаппаан болза, делегей байдалы чүү болуп доостурун кым-даа билбес. Ол дугайында Англияның премьер-министри Черчилль: «Ынчан чер-делегейниң өзээ демократтыг чурттардан чайлы берген турар!» деп, дорт-ла харыылаан. Халхин-Гол тулчушкуну — Кыдат Улус Республиканың тургустунарына идигни берген. Ам коммунисттик Кыдат экономика, эртем-билиг, культура хөгжүлдөзү-биле делегейде Американы безин мурнап, шериг чепсээ-биле оон соонда ийиги черни быжыы-биле ээлеп, социализм системазы капитализмден сайзыраңгай дээрзин шынзыткан.

Эрткен чүс чылда, ийи дугаар делегей дайынының соонда, бүгү делегейге бодунун үзөл-бодалын, политиктиг база экономиктиг негелделерин Американың чамдык эзээркек күштери дөгөп эгелзэн. Оларның семээшкени-биле Кореяга дайын өөскүп, ук чурт ийи аңгы лагерь кылдыр чарлы берип, амдыгаа дээр Ыраккы чөөн чүкте политиктиг нарын байдалды тургузуп турар. Эрткен чүс чылдың 50 чылдарында Корея дайынына ийи сая чыгам кижилер өлүрткен. Ол база локалдыг дайын-дыр.

60 чылдарда Американың ыйыдышкыны-биле Мурнуу база Соңгу Вьетнамның ара-

зында эң-не хан-чинниг дайын эгелзэн. Мурнуу Вьетнам (Сайгоннун чаззаа) АКШ-тың саттыныкчы талаакчызы болуп, бодунун чонун кээргел чокка хыдып, кырып турган. Соңгу Вьетнамга (Ханойнун чаззаанга) Кыдат биле ССРЭ экономиктиг база шериг дузазын көргүскен. Ук дайынга 4,5 сая кижилер когараан. Куангчи, Данаг, Хюэ, Кунгнай деп хоорайлар дээш тулчуушкуннар делегей төөгүзүнде эң-не улуг тулчуушкуннар болуп демдеглеттинген. Дайынга вьетнам чон чайынналчак тиелелгени чедип алган. Вьетнамның шериг полководчулары кайгамчыктыг маадырлыг чоруун көргүскен.

Ийи дугаар делегей дайынында эң-не улуг Курск ээпээ, Сталинград, Берлинни алыры дээш тулчуушкуннар кайы-даа таладан 3-5 сая солдаттар, 10-30 муң танкылар, муң-муң самолеттар кирип турган. Вьетнам дайынына АКШ 127 муң солдаттарын чидирген, колдуу 500 муң солдаттар балыгланып, психиказы аарыг кижилер апарган.

Эрткен чүс чылдың чеден, сезен чылдарында ССРЭ-ниң мурнуу кожасы Афганистанга политиктиг байдал нарыдай берген. Чүге дээрже ук чурт хөй янзы нациялар, националдардан тургустунган, олар янзы-бүрү дылдарда чугалажып, чүдүлгө, чаңчылдар талазы-биле бот-боттарындан ылгажып турар болганда, оон социал байдалы база нарын, чөрүлдээрлиг турган. Афган дайынының чылдаганынарын шын, дорт чугалаптар политиктер, эртемденнер тывылбас. А ол чуртка даштыкы чурттарның хөдөлишкени, ылаңгыя АКШ-тың дайынзырак, политиктиг сонургалын мурнаткан ыйыдышкыны — чурттуң эрге-чагыргазына чүгле империалисттик чурттарның талаакчыларын идип үндүрери болу берген. Афганистан «соок дайын» үезинде ССРЭ-ниң камгалап күчүзүнге хамаарыштыр стратегтиг байдалды ээлеп турган. Бирээде, ында Гиндукуш даглары. Ол тергил бидик дагларның кырындан салып үндүрген ядролуг чепсектиг ракеталар ССРЭ-ниң Европа чартыын бүрүнү-биле чылча бомбалап болур. Ийде, Афганистанда чурттап турар узбектер, хазарейлер, таджиктер, чараймактар, пуштуннар, дарийлер, туркменнер, моолдар, найманнар, уйгурлар, кыргыстар дээш, өскелер-даа ССРЭ-ниң Ортаакы Азия чон-

нары-биле төрөл, дыл-домак талазы-биле чоок болгаш оларга улуг салдарлыг болуп, чурттуң эрге-чагыргазына удурлаанышкын үндүрүп, сепаратизм база мусульман шажынның эң айылдыг, террористиг агымнарын ССРЭ-ниң девискээринче эккеп болур айыл тургустунуп келген. Оон аңгыда ол чоннар боттарын улуг грек полководчу Александр Македонскийниң (ийи мыйыстыг Искандерниң) база ортаакы чүс чылдарда делегейни эжелзэн Чингисхан Темужинниң уйнуттары бис деп ызыгуурун сактып чоруур болгаш «кедергей дайынчы, кымга-даа дүжүп бербес, коргуш чок дайынчылар бис» деп боттарын санаарлар. Ол чорук база политиктиг байдалга немелде шап-раазынны тывылдырып турган.

1979 чылга чедир Афганистаннның президентизи болуп, АКШ-тың талаакчызы Иди Амин чуртту башкарып турган. Ынчан Афганистан тайбың күрүне турган. Ынчалза-даа үстүнде айытканым чылда-гааннар ужуң Аминниң чаззаан ССРЭ-ниң талаакчызы Бабрак Кармаль дүжүр октааш, боду президент база «Лойа чырганың» (парламентиниң) даргазы апарган. Барыын үзөлдиг, феодал уктуг пушту, дари, хазарей националдыг афганчылар аңаа таарышпаан. Олар Кармальдың ордузунче халдай бергеннер. Президент Кармальды камгалаары-биле кызыгаарлаттыг шеригни Кабул хоорайге Совет казак, ынчангы СЭКП-ниң чиңгине секретары Леонид Брежневтиң дужаалы-биле кириген. Аңаа харыы кылдыр АКШ Афганистанга шериг чепсек, херексел, акша-төгерики-биле дузалап эгелзэн.

Оон түннелинде Афганистаннның революстуг чаззаа ССРЭ-ден шериг дузазын дилээр ужурга таварышкан. Даштыкы чурттарның интервенциязын болдурбайн, акы-дуңма афган чонга дузалажыры-биле кызырылган контингенти совет чепсектиг күштерни 1979 чылдың декабрь 27-де Афганистанче ССРЭ кириген. Кабул хоорайга президент ордузу дээш болган баштайгы месилдежишкенин түннелинде совет дайынчылар интернационалчы хүлээлгезин күүседип тургаш, амы-тынындан чарылганнар. Ук локалдыг дайын 9 чыл үргүлчүлзэн. Аңаа ниитизи-биле 500 муң совет солдаттар киришкен. Муң-муң совет солдат оолдар амы-ты-

нындан чарылган. Ол чуртка дыка хөй тыва оолдар база интернационалчы хүлээлгезин күүседип тургаш, чок калганнар. Оларның сүлдү-сүнезини ам-даа Афган черде тулчуушкунда артып калган...

Афган дайыны доозулган. Оон түннелинде ук чурттуң дузазы-биле ССРЭ-ни коргудар, тайбың байдалга тургуспас, оон янзы-бүрү чоннарын бот-боттарының аразында чөрүлдээрлиг, удук-маргыштыг кылдыр арттырып каар дээн империалистерниң база террористиг, эзээркек күштерниң политиказы буступ дүшкен. ССРЭ оон соонда аңгыланып, дүжүп-даа калза, оон чорудуп турган шимчээшкенин афган чон ам-даа үнөлөп турар. Амгы үеде совет казакты өттүнүп, американ казак Афганистанче 50 муң шеригни киригеш, хосталгага ынак афган чоннун сагыш-сеткилин хөмө басып шыдаваан. Олар ССРЭ биле Афганистан аразында чөрүлдээ үезинде «душманнар» дээр террористичи бөлүктөргө дузалап, бүгү делегейге совет солдаттарны «дайыннар, эжелекчилер» кылдыр көргүзүп турганнар. Ам АКШ-тың чепсектиг күштери боттары Афганистанда дайылдажып, тайбың чурттакчыларны бомбалап, боолап турарлар.

Чүгле амгы Россияда чамдык чүве билбес, мугулай, чаңгыс хүнү-биле чурттап чоруур кижилер Афган дайынының Ортаакы Азия база Азия чоннарына салдарын шын эвес билип, мешан үзөл-бодал-биле ук дайын «частырыг болган» деп санап турарлар. Афган дайынына кирип чораан совет дайынчыларны кыдыра бодап, куду көөр чоруктар ам-даа бар. Чамдык харысалгалыг ажылдакчылар безин хоойлуда чөпшээрп каан — халас эм-дом, курорт, санаторий баар путевкалар, хоойлу езугаар бажың тудар чер, халас чуртталга шөлү-биле дузалаарындан ойталап: «Мен силерни афган дайыныне чорутпаан мен!» деп турарлар.

Ынчангаш ындыг доскут угаанныг байдалдан уштунуп, чаңгыс чер-чурттугларыныска, акы-дуңма «афганчы» дайынчыларыныска чаагай сеткил-биле дузалажып, оларның амыдыралының маадырлыг арыннарын хүндүлөп, чоргаарланып чоруур ужурлуг бис.

Игорь ИРГИТ.

«ФОРСАЖ» сады даштыкы машиналарның артык кезектерин чийк өртөккө үзе садып турар. Ол-ла садыг иштинде чаа өөредилге херекселдерин болгаш идик-хеп аштап чуур порошок, саваң аймаа садып эгелзэн. Өртээ дыка чийк.

Адреси: Дорожная кудумчузу, 4 дугаар бажың, хем чарыы.
Харылзажыр телефону: 8-923-265-75-82

Телевирлиг үндезинге парлаан.

УАЗ автомашинага артык кезектерни

барын садып ап, чогуң чагыдып ап болур. Чагыдар болза, өртээниң 50 хуузу баштай төлөп алыр. Өртээ Новосибирск хоорайны. 20 хууга чедир чийгелделиг.

Магазин «Регион 17»,
Интернациональная кудумчузу, 115,
(2 дугаар каът) Тел. 8(394-22)-6-60-40,
8-913-358-08-88.

ИП ФАТЕЕВ А.Ю. ИНН170108166930

Телевирлиг үндезинге парлаан.

Общество с ограниченной ответственностью
торгово-производственная компания «Арболит» реализует:

• Мини-АТС, телефония • Охранно-пожарная сигнализация • Система контроля доступа • Структурированная кабельная сеть • Видеонаблюдение • Электромонтажные работы	• Арболитовые блоки • Огнезащитные покрытия • Арматура • Стеклопластиковая наливная полы • Теплые полы • Базальтовая фибра • Пропитки для бетона • Строительные работы

ул. Оюна Курседи, 54, т.: 8(39422) 3-70-11, 8-983-516-07-88, 8-923-397-42-77

Бот-тускайлаң өртөк доктаадыкчызы

Б.А. Серен

Бажың-балгат иштинин бүгү өңчү-хөреңгизинин, чер участкаларының болгаш дериг-херекселдерин өртөк-үнезин тургузар, кадастр өртзүн тургузуп бээр.

Тыва Республиканың кожуун-нарынның чурттакчыларына чийгелде көргүзөр.

Адреси: Кызыл хоорай, Кочетов кудумчузу, 30 (Профэвилелдер бажыңы), офис 24. Тел. 8-923-383-95-47. e.mail: del.seren@yandex.ru

Телевирлиг үндезинге парлаан.

МӨЧЭЭН КИЖИЛЕРГЕ ТУРАСКААЛДАР

мрамор, гранит, чуруктарын сиилбиир, бижимелдерни чайырлаар, тураскаалдарны тургузар.

Хем ол чарыы, Саянский переулок, 23.

Тел: 8-913-359-9494; 8-923-380-9494.

Телевирлиг үндезинге парлаан.

Байыр чедириишкин

Бистиң эң-не эргим, ынак киживис, Чөөн-Хемчик кожуунуң Бажың-Алаак суурнуң хүндүлүг чурттакчызы Хүнеш-оол Комбуевич ХОВАЛЫГНЫҢ бөгүн төрүттүнгөн хүнү. Ол — кончук мерген угаанның, арга-сүмелиг, чугаа-сооттуг, ажил-ишчи, ачы-буяанның кижиги. Ынчангаш ачавыска сеткиливис ханызындан каң дег быжыг кадыкшылды, аас-кежикти, өөрүшкү-маңнайны, олча-омакты, чаагай кежикти, ам-даа хөй чыл бистиң аравыска чоруурун йөрээдивис.

Өөнүң ишти, оолдарындан.

Фирменный магазин Askona

- Ортопедические матрасы
- Беспружинные матрасы
- Детские матрасы
- Защитные чехлы для матрасов
- Наматрасники
- Подушки
- Кровати

скидки до 50 %

тел: 5-35-15, г. Кызыл, ул. Калинина
сот: 8-923-559-9919 с 10:00 до 18:00

Типография ООО «ПЕЧАТНИК»

реализует бумагу

«Снегурочка»

(количество ограничено)

Готовые книги регистрации длительного и постоянного сроков хранения,

БСО (от 030 коп), этикетки и т.п.

г.Кызыл, ул. Красноармейская 100, офис 16 (цокольный этаж)
к.т. 8-394-22-2-15-08; 8-923-269-13-09.

Телевирлиг үндезинге парлаан.

ФИЛИАЛ ФИТОЦЕНТРА «ПРАСКОВЬЯ»

Республика Тыва,
г.Кызыл,
ул.Сергея Лазо, 112
Тел.:8-913-352-47-74

На правах рекламы.

ИНН 7707083893

ГОРОДОК-ПРИНТ

- Полиграфия
- Силерниң чурууңар кирген белектер
- Сувенирлер
- Хепке бижиктер

Визиткалар, чалалгалар, календарьлар, футболкалар, стаканнар, тавактар, сыртыктар, пазлдар, акрил магниттер, брелоктары. Силерниң күзелинер-биле кылып турар.

Кызыл хоорай,
Ленин кудумчузу, 50,
"Меридиан" садыг төвү,
офис 208.
Тел:8-913-359-48-00.

ЧАРЛАЛДАР

Чулук-ханды «МОА» сады бис. Ижин-шөйүндү, өкпе-чүрө аарыгларыңа, хан базыышкы кеш аарыгларыңа дузалаар.

Өртээ 2800 акша.

Адресивис: Кызыл хоорай, Красноармейская кудумчузу, 100 дугаар бажың, 22 дугаарлыг өрзэл.

Харылзажыр телефону: 266-11-20; 8-929-358-87-23.

Чадаана хоорайда Коммунальная кудумчузу, 1 кв 1-де Дус-Даг садып база хой дүгүңге, инек кижилер орнажып, хүлээп ап турар. Инек чаа болгаш эки дүрүп каан болур.

Харылзажыр телефону: 8-923-268-82-58.

Телевирлиг үндезинге парлаан.

ШАРЫ

Огромный выбор конфетти, граммы, открытки, буквы, цифр, украшения для машин, наборы для сервировки стола, ходячие шары, гелий. Оформим шарами любой праздник!

Магазин «ВСЁ ДЛЯ ПРАЗДНИКА»

тел. 8-923-262-48-48

Телевирлиг үндезинге парлаан.

«ШЫН»

ТУРГУЗУКЧУЗУ: Тыва Республиканың Информатизация болгаш харылзаа яамызы.

Кол редакторнуң хүлээлгезин күүседип турар Ш.М. СУВАН.

Индекс 667000. Кызыл хоорай, Красноармейская, 100.

РЕДАКЦИЯНЫҢ ТЕЛЕФОННАРЫ: кол редактор—2-01-35, редакторнуң дузалакчызы — 2-30-69, редакторнуң оралакчызы — 2-17-91, бухгалтерия — 2-18-10.

КИЛДИСТЕР: Социал камгалал болгаш хөй-ниити амыдырал килдизи — 2-03-88. Реклама, чарлал килдизи — 2-18-10, Тел/факс (394-22) 2-30-69.

Солун келбейн барганда, 3-14-94 телефонче долгаар. Неделяда үш катап үнер. Хемчээли 3 парлаар ама.

Тираж 4617. Номери парлалгаже дужааганы: графикезугаар — 21.00, херек кырында — 18.00.

Расч. счет № 40603810900004000277 Корр.счет № 30101810500000000072 БИК 049304735 ИНН 1701008465 КПП 170101001

ОАО АБ «Народный Банк Республики Тыва» г. Кызыл.

Харылзаа, информациялары болгаш массалыг коммуникациялары адырыңа хайгаарал талазы-биле федералдыг албан-амалдары Тыва Республикасы-биле эргелели «Шын» солунну 2012 чылдың декабрь 3-те бүртүрүп Херечилелдин дугаары — ПИ № ТУ17-00068. Индекс 11530, 31730.

«Тываполиграф» ААН-ге парлаан. (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко) Солунда парлаттыңан материалдарның авторларының бодалдары, фактылары, дыңнадылары дээш авторлар боттары харылаар.